

Ս Ե Վ. Ք Ա Ր

Գ Ե Վ. Ձ Ո Ւ Տ Ի Վ. Ա. Ն Ք

Դեղձուտի վանքը պատմական Հայաստանի Կալենո գավասի հոգեոր ու մշակութային նշանավոր կենտրոններից է։ Ճարտարապետական ձևերի կատարելությամբ, արտաքին հարդարանքի և զարդաքանդակների ճարտարությունը հուշարձանախումբը Մակարավանքի հետ միասին պատվավոր տեղ է գրավում լուսնդակ հալ արվեստի պատմություն մեջ։

Վանքի կառուցվածքները պատասխարկած են անտառապատ լեռների անմատչելի լանջերում, հեռու են բոնուկ ճանապարհներից և կտրված ընկավայրերից։ Այդ է պատճառը, որ ալնտեղ քիչ են ույցելում և, ընականարար, մինչև վերջերս նրանց մասին գիտական լայն շրջաններում հայտնի էին միայն կցկտուր տեղեկություններ։ Առաջին անգամ Դեղձուտի վանքը ուսումնասիրել և նրա վիմագրությունը հրատարակել է Գ. Ստրգսլանը՝ «Դեղձուտի վանքը և նրա վիմագրությունը» հոդվածում («Էջմիածին», 1953 թ. 4, էջ 33—44)։ Այստեղ հեղինակը հանգամանորեն նկարագրում է հուշարձանախմբի շինությունները, քննում ճարտարապետական առանձնահատկությունները և տալիս նրանց կառուցման պատմությունը։

Դեղձուտի վանքը գտնվում է Իջևանի շրջանի Դեղձուտ գյուղից մոտ 6 կմ հարավ-արևմուտք, մի անտառապատ լեռնալանջի բացատում։ Դեղձուտ գյուղից դեպի վանքը տանող սալլային ճանապարհը Կոնեն գետակի ձախ ափով բարձրանում է մինչև Սամսոնի ջուր և Կոնեն գետակների խոռոման վայրը և անցնելով Ջալդոշանի կամուրջով՝ բաժանվում երկու ճյուղի, որոնք երկուսն էլ տանում են Դեղձուտ, մեկը հյուսիսից, մյուսը հարավից։ Սրանցից առաջինը թեքվում է աջ և անտառապատ սարի զառիվեր լանջով անցնելով, միանում դեպի արոտավայրերը տանող անտառային ճանապարհին, որը հասնում է մինչև Դեղձուտ գյուղատեղիի գերեզմանոցը, որտեղից էլ մի նեղ արահետով թեքվում դեպի մոտակա վանքը։ Երկրորդ ճանապարհը թեքվում է ձախ, անցնում լեռնալանջի հարավային լանջով, Խնձորկուտի ձորի ձախ ափին ի վեր և մոտենում վանքին մինչև մեկ կմ, որտեղից դեպի վանքն է ձգվում անտառային զառիվեր կածանը։

Դեղձուտի հուշարձանախումբը տեղավորված է Խնձորկուտ կամ Սամսոնի ջուր գետակի ձախ ափին, անտառապատ լեռնաշղթայի արևելյան լանջի ընդարձակ բացատում։ Այստեղից բացվում է Կոնեն և Խնձորկուտ ձորերի ու անտառածածկ լեռների համալնապատկերը, իսկ դեմ հանդիման, անդնդախոր ժայռերի ծերպերին վեր է խոյանում պատմական Բերդաքարը՝ Մահկանաբերդի իշխանների երբեմնի ամրոցը։

Դեղձուտի վանքի շրջակայքում պահպանվել են հետևյալ հուշարձանները.

ա. Դյուղատեղ Դեղձուտ, տարածվում է վանքի շուրջը, դեպի հյուսիս և արևմուտք, մինչև արոտավայրերը տանող ճանապարհը։ Այստեղ երևում են բնակարանների բաղմաթիվ ավերակներ, որոնցից մի քանիսն ավելի ընդարձակ են և, հավանաբար, պատկանել են վանքի միաբանությանը, քանի որ ավելի մոտ են հուշարձանների գլխավոր խմբին։ Դյուղատեղը ծածկված է խիտ անտառով, միայն հյուսիս-արևմտյան թաղամասն է անտառազուրկ, ծածկված փարթամ բուսականությամբ։

բ. Մասուռ և զերեզմանոց, գտնվում են Դեղձուտ գյուղատեղիի հյուսիս արևմտյան ծայրին, ճանապարհի եզրին, բլրի վրա։ Մասուռը փոքր չափերի է (4×3 մ)՝ կառուցված կապտավուն որձա-

քարի մանր կտորներով: Ծածկը թաղակապ է եղել, փլված է, մնամ են միայն պատերը՝ հաղիվ մեկ մետր բարձրությամբ: Մասաոի շրջակայքում տարածված է պատմական ղերեղմանոցը՝ բաղմաթիվ անմշակ տապանաքարերով և խաչքարերի միասուիճան քառակուսի սրբատաշ պատվանդաններով: Խաչքարերը չեն պահպանվել: Թեև արձանագրություններ չկան, սակայն խաչքարերի պատվանդանների մշակման ոճից դատելով, կարելի է ղերեղմանոցը և մատուռը ժամանակամերձ համարել վանքի կառուցվածքներին:

գ. Դեղձուտի հուշարձանների հիմնական խումբը բաղկացած է գլխավոր եկեղեցուց, նրա գավթից և երկրորդ եկեղեցուց: Բացի սրանցից, առանձին ուշադրության են արժանի դավթի կենտրոնում ընկած Առաքել վարդապետի արձանագրված տապանաքարը և նրա կանգնեցրած գեղաքանդակ, ընդարձակ շինարարական արձանագրությամբ խաչքարը, որը, ցավոք, պատվանդանից ընկնելով, ջարդվել, մի քանի բեկորների է վերածվել:

Անցնում ենք առանձին հուշարձանների նկարագրությունը:

ա. Գլխավոր եկեղեցին ուղղանկյուն հատակագծով դմբեթավոր դահլիճ է, կառուցված բաց մոխրագույն և դեղնավարդագույն անդեղիտի սրբատաշ քարերով, առանց սյուների, չորս հիմնական և երկու երկրորդական որմնասյուներով, վերջիններն արևմտյան պատի վրա են, մուտքի երկու կողմերին: Եկեղեցու արտաքին ճակատների սրբատաշ մակերեսները մշակված են բարձր ճաշակով և մեծ վարպետությամբ: Հարավային, արևելյան և հյուսիսային պատերի վրա կան երկուական անկյունաձև որմնախորշեր, ճոխ քանդակազարդված պսակներով, որոնք պարուրված են երկուական կիսասյուների շրջանակներով: Գեղեցիկ են ձևավորված արևելյան պատը հյուսիսային և հարավային պատերին միացնող անկյունները: Սակայն հուշարձանի քանդակազարդերի պսակը պետք է համարել արևմտյան գոտի շրջանակը, որն իր կատարման արվեստով և զարդերի հորինվածքով կարող է մրցել հայկական լավագույն շքամուտքերի հետ:

Ներքուստ, եկեղեցու հյուսիսային պատին, լուսամուտից արևելք, խոշոր տառերով փորագրված է ՁԵՇ, որը, ինչպես կտեսնենք, եկեղեցու շինության թվականն է:

բ. Գավթից կից է եկեղեցուն արևմուտքից. կառուցված է նույն բաց վարդագույն անդեղիտի սրբատաշ քարերով, առանց սյուների, ութ որմնասյուների վրա, որոնք իրար միանալով կամարակալությամբ են անկյուններում՝ կազմելով շենքի ծածկը: Ուշադրավ է գավթի հյուսիսային և հարավային պատերի վերևի կորացող հատվածների շարվածքը՝ շարքերի ստորին եզրերը հաջորդաբար մի քանի սմ առաջ են դրված վերին եզրից, որի հետևանքով ստացվել է ոչ թե հարթ մակերես, այլ աստիճանաձև: Հարավային պատի մեջ բացվում են դուռ լուսամուտների, որոնք իրարից անջատված են ութանիստ ամբողջական սրբատաշ սյուներով: Գավթի հատակը և տանիքը սուլածածկ են:

գ. Գավթի կենտրոնում, հատակին, ընկած է ավաղաքար, մի քանի տեղից կոտրված մի մեծ տապանաքար, որի վրա իրար ագուցված գեղաքանդակ խոշոր տառերով փորագրված է վանքի առաջնորդ Առաքել վարդապետի անունը:

դ. Խաչքարը կանգնեցված է եղել գավթի մեջ բացվող եկեղեցու մուտքի հյուսիսային կողմում գտնվող պատվանդանի վրա: Ներկայումս խաչքարը, մի քանի բեկորների վերածված, ընկած է պատվանդանից ոչ հեռու, գավթի հատակին՝ հուշարձանի բեկորների և փարթամ մացառների մեջ: Հուշարձանների պահպանության աշխատողները 1948 թ. Դեղձուտի վանքի մաքրման աշխատանքներ կատարելիս, հավաքել են խաչքարի պահպանված բեկորները և խնամքով տեղավորել գավթի հատակին՝ աշխատելով հնարավորին չափ վերականգնել խաչքարի ամբողջականությունը, մանավանդ նրա ընդարձակ, շատ կարեոր արձանագրությունը: Ծավոք, այդ աշխատանքները լիակատար հաջողությամբ չեն պսակվել, պակասել են մի քանի բեկորներ, որը և խանգարել է այդ արժեքավոր արձանագրությունը լրիվ վերականգնելու:

Դեղձուտի վանքը իբրև հուշեոր ու մշակութային կենտրոն իր ծաղկմանն է հասնում մանավանդ Մահկանաբերդի իշխան ամիրսպասալար Սադունի տիրապետության օրոք: Ձեռագրերի հիշատակարաններից հայտնի է դառնում, որ Դեղձուտի վանքը նաև գրչության օջախ էր: Առաքել վարդապետի ժամանակ, որի մոտ ուսանելու և ձեռագրեր արտագրելու էին գալիս տարբեր գավառներից՝ նույնիսկ այնպիսի նշանավոր հոգևոր կենտրոնից, որպիսին էր Գանձասարի վանքը: Դեղձուտի վանքի ձեռագրական հավաքածուների հարստության մասին է խոսում պատվիրատուի այն վկայու-

թյունը, 176 Ն. Դետիկում չգտնելով արտադրվելիք ձևազրի օրինակը, ստիպված դալիս է Դեղձուտ և շատու գրել զգլորքս զայս այլ և այլ գրչաց: 1280 թ. գրված մի ձևազրի հիշատակարանից տեղեկանում ենք, որ ոմն Դեոդո դրդի Պաքուտա, Խոռին Հզարայ, յերկրեց խաչեցոյ ի մեծահըն- չակ քաւարանէն Դանձասարայ» ուսանելու էր եկել յերկիրս Մահկանաբերդոյ, ի վանս Դեղձու- տի, առ ոտս Առաքել վարդապետի»: Այնուհետեւ Դեոդո խնդրում է հիշել Վահրամ ե Ստեփան հոգեւոր եգրալրներին, որոնք ոչ միայն ձևազրի օրինակն են տրամադրել արտադրելու համար, այլեւ՝ ի միում խցի պանդխտանեաք, և որոնք այդ օրերին թոգել են գրչին մենակ և մեկնել իրենց երկիրը՝ Ալլարատւան գավառը:

Որ Դեղձուտի վանքը գրչութւան վալը է եղել, վկայում է նաեւ մի սովոր տոնապատճառի հիշատակարանը՝ գրված Շմալոն գրչի և Դրիգոր քահանայի ձեռքով, ոմն Սարգսի պատվերով. Արդ ես՝ Սարգիս յարծ էի դեգերել առ ոտս կենդանի վիմիս Առաքել վարդապետի, ի դաւառիս Մահ- կանաբերդո, ի պարոնութիւն աթարակ Սադունին, ետու գրել զգիրս զայս այլ և այլ գրչաց, զի օրինակ չգտանեաք զկարգ ասացուածոց յիմանեալ միայնարանին ի Դեոդի, ի թվ հա[յոց] 2191:

Վերեւի հիշատակարանը կարեւոր է նաեւ նրանով, որ ախտեղ ավանդվում է հուշարձանախմբի հնադուլն և ստույգ անվանումը՝ Դեղձուտ, ըստ երեւութի՝ Դեղձուտ անտառամասի անունով, որ- տեղ կառուցված է վանքի համալիրը և որը տեղացիների շրջանում մինչև օրս էլ պահպանում է այդ անունը:

Բանասիրութւան մեջ ախ կարծիքն է հայտնվել, որ Դեղձուտի վանքի առաջնորդ հռչակավոր վարդապետ Առաքելը Վանական վարդապետի աշակերտներից է, Վարդանի, Կիրակոսի և Յովսէփի ուսումնակիցր, որի մասին հիշում է Դրիգոր Ականցին (Մաղաքիա Աբեղա), նոյնպէս եւ գովելի աշակերտքն իւր Վարդան և Կիրակոս, Առաքելը և Յովսէփ խաչանման րաժանեալ զաշխարհն Արեւելից յուսաւորեցին կենարար վարդապետութեամբ հոգւոյն սրբոյ...) (ՍՊԲ, 1870, 42):

Այս կարծիքի հեղինակ բազմավաստակ Գ. Հովսէփյանին անծանոթ են եղել ոչ միայն վերո- հիշյալ խաչքարի, այլև Դեղձուտի վանքի մնացած արձանագրութիւնները, որոնք լրջորեն առար- կամ են այդ վարկածի դեմ: Չէ որ այդ բնագրերից իմանում ենք, որ նուաստ սպասաւոր բանի այ Առաքել վարդապետը Կիլիկիայի Տարսոն գավառից էր, եկել էր Մահկանաբերդ, հիմնարկել ու ծաղկման հասցրել Դեղձուտի վանքը, երկար տարիներ եղել նրա և Առաքելոց վանքի համապա- վոր առաջնորդը, մահացել և թաղվել նույն վանքի գավթում: Առաքելի արձանագրութւան մեջ ակնարկ անդամ չկա Արեւելյան Հայաստանի այս գավառներում նրա ուսումնառութւան մասին, քանի որ նա նուաստ սպասաւոր բանի այ էր դեռեւ Տարսոնում: Բացի դրանից, Առաքելի են- թաղրլալ աւսումնակիցներ Վարդանը և Կիրակոսը նույնպէս չեն հիշում նրան, թեև սպասելի էր, որ նրանք իրենց պատմութիւններում ինչ որ չափով կանդաղառնալին Դեոդիին այդքան մոտ Դեղձուտի մեծահռչակ վանքի և նրա նույնքան հռչակավոր առաջնորդի մասին, մանավանդ, որ նա իրենց դասընկերն է:

Դեղձուտի վանքի գործունեութւան եռուն ժամանակը XIII դարի երկրորդ կեսն է, Առաքել վարդապետի առաջնորդութւան շրջանը, որից հետո պատմական ու վիմագրական տեղեկութիւններ չկան: Պետք է ենթադրել, որ վանքն իբրև հոգեւոր կենտրոն և գրչութւան օջախ շարունակել է իր գոյութիւնը նաև հետագա դարերում: Այդ են ցույց տալիս հուշարձանախմբի մոտակայքում ուշ ժամանակներում կատարված մի շարք կառուցումները, մասնավորապէս գլխավոր եկեղեցուց 5 մ հյուսիս մեծ թաղակապ եկեղեցին, Դեղձուտ գլուղատեղիի շինութիւնները և այլն: Դեղձուտի հու- շարձանախմբի վիմագրութիւնը աղքատ է, ընդամենը 12 մեծ և փոքր արձանագրութիւն: Վանքի կառուցվածքների շինարարական արձանագրութիւնները, ինչպէս կտեսնենք, փորագրված են վե- րոհիշլալ խաչքարի վրա և այդ է պատճառը, որ հիմնադիր Առաքելը հարկ չի համարել լուրա- քանչլուր կառուցի համար կրկնել դրանք:

241. ԴԵՂԶՈՒՏԻ ՎԱՆՔԻ, գլխավոր եկեղեցու մուտքին կից, նրա հյուսիսային կողմում գտնվող պատվանդանի վրա եղած մեծ խաչքարի երեսի արձանագրութիւն- ները.

ա. խաչի շրջանակը եզերող թեք մակերեսներին, սկսած ձախակողմի ներքևի մասից, 1 տող.

¹ Գ. Հովսէփյան, Հավուց Թաւի ամենափրկիչը, Երուսաղեմ, 1937, էջ 62.

բս	աճ
նշոս	շոս
իշի	ոՅ
Սեփի	ճՁԱՐՁԱ

Սեփի

ՆՈՅՆ: ԲԻԱՅ ՄԵՐՈՒԾԱԳԷ

ՆՈՅՆ: ԲԻԱՅ ՄԵՐՈՒԾԱԳԷ

բս	աճ
ոշո	բաշ
րաի	աթիւ
Շիւրշի	ճԱ

ՆՈՅՆ: ԲԻԱՅ ՄԵՐՈՒԾԱԳԷ

ՆՈՅՆ: ԲԻԱՅ ՄԵՐՈՒԾԱԳԷ

ԿԻՆՈՐՈՐՁ ԱՍԵՐՈՐԿ

ԴԱՐՈՂԱՆԵԱԼ Է ԱՄԷՆԱՍՈՒՐԲ ԵՒ ԱՄԷՆԱԻՐԶՆԵԱԼ ԽՈՅՆՈՒՐԴ՝ ՓՐԿԱԳՈՐԾ
 ԶԱՐԶԱՐԱՆԱՑ ԽԱՅԵԼՈՅՆ ՔԻ ԱՅ ՄԵՐՈՒ Ի ԾԱԳԷՄԻՆՁԵԻ Ի ԾԱԳՍ ԱՇԽԱՐՀԻ
 ԾԱԳԻՆ, ՈՐ ՈՉ ՀԱՏ ԵՒ ՈՉ ՎՃԱՐ . . . : ԲԱՐՁՈՂ Է ՅԻ, ՔԱԻԻԶ ԱՄԷՆ ՄԵՂԱԻՈՐԻ
 ՄԵԶ ԲԱՐԷԽԱԻՍ:

բ. խաչքարի ճակատին, աջակողմյան մասը խիստ վնասված, 5 տող.

ՂԻՆ ԱՅ ԶԱԻՐՈՒԹԵ ԶԱՇԽԱ ---
 ԷՅԻՇԽԱՆՈՒԹԵԱՄԻՐՍՊԱՍԱԼԱՐԱԹԱԲԱ ---
 ՌԷԵԼՍԵԱԱՍՏՍՊԱՍԱՐՐԲԱՆԻՆ ---
 ԷՆ ԿԻԼԻԿՌԳԷԱՌԷՆՍԱՐՍՈՆԻ ԿԱՄ ---

. . . ՂԱՆԵՂԻՆ ԱՅ ԶԱԻՐՈՒԹԵԱՄԻՐ, ՅԱՇԽԱՐԶԱԿԱԼՈՒԹԵԱՆ ԱԲԱՂԱ ՂԱՆԻՆ,
 ԵՒ ՅԻՇԽԱՆՈՒԹԵԱՆ՝ ԱՄԻՐՍՊԱՍԱԼԱՐ ԱԹԱԲԱՐԿ ՍԱԴՈՒՆԻՆ, ԵՍ՝ ԱՊԱՔԵԼՍ,
 ՆՈՒԱՍՏ ՍՊԱՍԱԽՈՐ ԲԱՆԻՆ... ՂԱՅ, ՅԵՐԿՐԷՆ ԿԻԼԻԿՈ, Ի ԳԱԻԱՌԷՆ ՏԱՐՍՈՆԻ,
 ԿԱՄՐԱԿՑՈՒԹԵԱՄԻՐ ԵՂԲ...

գ. խաչի հորիզոնական թևերի տակ, աջ և ձախ հարթությունների վրա, նա-
 խորդի շարունակությունը ձախ հարթության վրա 11 տող, աջի վրա՝ 11 տող.

ԱՅՍ ՇԻՆՑ
 ԱԶԷԿԵԶԵՑ
 ԻՍԱԵՆԱՅՊ
 ՏՐԱՍՏՈՐԲ
 ԷԶԳԵԹԵԿԵ
 ՔՅԱԶԱՆԵՆ
 ԱՍԱՆԵԿԱԼԻ
 ՆԵՂԺԱԿԱՆԻԴԱ
 ՌԷԱՇԽԱՏՈՐԲ
 -- ԽԱՍ ՄԵԶ
 -- ՆՆՈՂԱՅ Մ-

--- Ի ՊԱՌՆԻՆ
 ԷԶԱԱԿԱՅ Ե
 ՌԱ Ռ ԵՂԷ Ձ
 ԵՌԵՏԱԵԼԵ Բ
 Ա ԿԵՆԱՅԼԵՐՈՅ
 ԱՔԵԿՍԿՈՊ Պ
 ՍՈՐԵԶԱԶԱՍ
 ԱՏՐՅՈՎԱԵՍ -
 ՌԷԶԵ ԶԱՐԴՍՍ
 ԵՐԵԼԵՐՅՈՅՍ

ԱՐՑՍ ՇԻՆԵՑԱՔ ԶԷԿԵՂԵՑԻՍ ԱՄԵ-
 ՆԱՅՆ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹԵՐԱՄԻՐ ԵՒ ԶԳԱ-
 ԻԹՍ ԵՒ ԿԱՆԳԵՑԱՔ ԶՍԲ ՆՇԱՆՍ
 ԱԾԸՆԿԱԼ, Ի ՆԵՂ ԺԱՄԱՆԱԿԻ ԴԱՌՆ
 ԱՇԽԱՏՈՒԹԵՐԱՄԻՐ ԲԱՐԵՆԽԱԻՍ ՄԵԶ
 ԵՒ ԾՆՈՂԱՑ ԵՒ

ԲՈՑ՝ . . . ԵՒ ՊԱՐՈՆԻՆ ԵՒ ԶԱ-
 ԻԱԿԱՑ ՆՈՐԱ, ՈՐ ԵՂԵՒ ԶԵՌՆՏՈՒ
 ԵՒ ՄԽԻԹԱՐ ԿԵՆԱՑ ՄԵՐՈՑ, ԱՐՔԷ-
 ՊԻՍԿՈՊՈՍՈՒԹԵՐԱՆ՝ ՀԱՂԲԱՏԱ ՏՐ
 ՅՈՎԱՆԵՍԻ, ՈՐ Է ՀԵԶ ԵՒ ՄԱՐԳԱ-
 ՍԷՐ ԵՒ ՄԵՐ ՅՈՑՍ:

դ. խաչքարի հարավային կողին, 19 առդ, կիսահղծ.

ԱԿ... ՂՈՎՐ... ԲԵՆԱԿԻԶՔ ՍԲ ՈՒԽՏԻՍ ԿԱՏԱՐԵՆ ՄԵԶ :Դ: ԱԻՐ ՊԱՏԱՐԱԳ ԶԱՄԷՆ
ԵԿԵՂԵՑԻՔՍ ԾՆՆԻԴԻՆԱՅՆ :Ը: ԱԻՐԵԱԿԻՆ: ԿԱՏԱՐԻԶՔՆ ԱԻՐԶՆԻՆ ՅՄԹ. ԹԷ ՈՔ
ՅԷԿԵՂԵՑՈՅՍ ԻՐԱՑ ՊԱԿԱՍԵՑՆԷ, Ի ՄԵԾԱՑ ԿԻԱՄ Դ ՓՈՒՔՈՒՆՑՆ՝ ՈՐՈՇԵԱԼ ԼԻՑԻ
ԴԻ ՏԷ: ԹՎԻՆ: ԶԻԳ: (1274):

ե. խաչքարի հորիզոնական թևերից վերև, փոքրիկ խորաքանդակ խաչերի թևե-
րի միջև, 2 առդ

ձախ կողմի

աջ կողմի

ՔՍ ԱԾ՝ ՈՂՈՐՄԻ ՊԱԻՂՈՍՈՅ

ՔՍ ԱԾ՝ ՈՂՈՐՄԻ ՔԱՂՂԱՔԻՆ

Հրաա. Սարգսյան, 1953, Դ, 41, Բարեուգարյան Ս., ՄՀՃՔ, 148,
Լուսանկ. 140

Գիտելիք. խաչքարը հայկական բարձրաքանդակ խաչքարի լավագույն օրինակներից կարելի է
համարել: Այն կերտված է բարձր ճաշակով, գերազանց վարպետությամբ, զուրկ է ավելորդ խը-
ճողումներից: խաչքարի ամբողջ հորինվածքը միանգամայն համապատասխանում է այն նպատակ-
ներին, որոնց իրագործման համար կանգնեցվել է: Սա գերեզմանական կոթող չէ, ոչ էլ պատմա-
կան որևէ իրադարձության հավերժացման հուշարձան: Առաքելի մտահղացմամբ խաչքարը պետք
է պատմեր Դեղձուտի վանքի բոլոր շինվածքների հիմնարկման, կառուցման ողջ տարեգրությունը,
հիշատակեր կառուցողների, վարպետների, հովանավորողների անունները: Առաքելը ե կառուցող
վարպետներ Պաղոսն ու Քաղաքը չեն ցանկացել այդ տարեգրությունը փորագրել ընդունված ձևով՝
խաչքարի պատվանդանի կամ ճակատի հարթ մակերեսներին կամ, որ ավելի տարածված էր, թի-
կունքի ընդարձակ տարածության վրա: Նրանք ձգտել են ամբողջ ծավալուն բնագիրը տեղավորել
խաչքարի երեսին՝ առանց որևէ չափով աղարաելու նրա ավանդական ձևերը: Այդ նպատակով ըս-
տեղծել են խաչքարի ճակատային մասի, քիվի, խաչթևերի վերևի և ներքևի հարթ մակերեսներ՝
տախտակները, որոնք սովորաբար ծածկված էին լինում մասամբ խաչքարի շրջանակով, մասամբ
էլ երկրաչափական հյուսկեն քանդակներով: Ահա խաչքարի հորինվածքի մեջ մտնող այդ հարթ
տախտակների վրա, գեղեցիկ, խոշոր տառերով և անսովոր, բայց հմուտ տառակցումներով, փորա-
գրվել է այս տարեգրությունը, իսկ խաչի նեղ ու թեք երիզների վրա՝ կրոնական բովանդակու-
թյամբ մի օրհնություն:

Զնայած խաչքարի պակասող բեկորներին, արձանագրության հիմնական բովանդակությունը
վերականգնվում է: Առաջին անգամ այս կարևոր բնագիրը վերծանել և հրատարակել է Գ. Սարգսյա-
նը: Մինչ այդ գիտությունը շատ քիչ բան էր հայտնի Դեղձուտի վանքի մասին, քանի որ պատ-
մագրական տեղեկությունները սակավ են, իսկ հուշարձանի վիմագրերն էլ, լինելով զուտ նվիրա-
տրվական, չեն նպաստում այդ հարցերի լուսաբանությանը: Իջևանի շրջանի հուշարձանների «Ուղե-
ցույցը» միայն ակնարկում է այս խաչքարի բեկորների գոյության մասին՝ առանց փորձելու վեր-
ծանել բնագիրը:

Արձանագրութիւնը մասնակի վերականգնումներէց հետո պարզում է վանքի հիմնադրման հանգամանքները. ես՝ Առաքելս Գուռաստ սպասաւոր րանին այ . . . յերկրեմ Կիլիկո, ի գաւառեմ Տարսոնի շինեցաք զեկեղեցիս ամենայն պատրաստութեամբ. եւ զգաւիրս և կանգնեցաք զսր Գըշացաւ անձնեկալ... յարքեպիսկոպոսութեան Հաղրատա տէր Յովանեսի...: Բնագիրը վերջում թվագրված է ՁԻԳ (1274), որը հաստատվում է նաև Հաղրատի առաջնորդ Յովանիսի հիշատակութեամբ (1280—1280): Առաքել վարդապետի անունը հիշատակված է իրրե վանքի առաջնորդ նստե Ասիլի ՁԽԱ (1292) մի արձանագրութեան մեջ՝ փորագրված գավթի հյուսիսային որմնասլան վրա: Եվ վերջապես նույն Առաքելի անունն է քանդակված գավթի կենտրոնում գտնվող վերոհիշյալ տապանաքարի վրա՝ այս արձան մեակեմ և շիրիմ հանգստարան Առաքելի հրչակաւոր վարդապետի: Միայն վանքի մեծահամբավ առաջնորդը կարող էր թաղվել գավթի կենտրոնում: Ինչպես արդեն նշել ենք, Առաքել վարդապետի մասին է պատմում նաև Առաքելոց վանքի Ձուլդ եկեղեցիների մոտ ընկած խաչքարի արձանագրութիւնը, որտեղ նա հիշվում է իբրե վանքի առաջնորդ, մեծ վարդապետ, որ էր Գմանեալ սր առաքելոցն, եւ էր դուռն եւ արեւելք երկրիս: Այսպիսով Դեղձուտի այս խաչքարի արձանագրութիւնից իմանում ենք.

ա. Հուշարձանախմբի գլխավոր եկեղեցին, գավթի և խաչքարը (զսր Գըշացաւ անձնեկալ) կառուցել է Կիլիկիոյի Տարսոն գավառից ինչ-ինչ պատճառներով այստեղ եկած վարդապետ (Գուռաստ սպասաւոր րանին այ) Առաքելը:

բ. Խաչքարը կանգնեցվել է այդ կառուցումներն ավարտելուց հետո, կառուցողների ու նպաստավորների հիշատակը հավերժացնելու նպատակով՝ ՁԻԳ-1274 թ.:

գ. Խաչքարը Պաւղոս և Քաղաք վարդապետների ստեղծագործութիւնն է, որոնց անունները փորագրված են խաչքարի քիվի տակ, երկու փոքր խաչերի թևերի մեջ: Շատ հավանական է, որ Պաւղոսը և Քաղաքը լինեն նաև հուշարձանախմբի եթե ոչ շինարար-ճարտարապետները, ապա առնչվածն քանդակագործող-վարդապետները, ինչպես իրավամբ նկատում է Ս. Բարխուդարյանը, քանի որ խաչքարի բարձրարվեստ զարդերը շատ կողմերով հիշեցնում են եկեղեցու և գավթի զարդաքանդակները:

Արձանագրութեան հրատարակիչներ Գ. Սարգսյանը և Ս. Բարխուդարյանը հիմնականում ճիշտ են վերծանել պահպանված հատվածները, իսկ Բարխուդարյանը տրամաբանութեամբ նաև աշխատել է վերականգնել որոշ պակասող տառաշարքեր: Մեր վերծանութեան համար հիմք է ծառայել սեփական ընդօրինակութիւնը տեղում, ինչպես նաև խաչքարի լուսանկարն ու նշված հրատարակութիւնները: Ստորե թվարկում ենք այն շտկումներն ու փոփոխութիւնները, որ կատարել ենք նախորդ վերծանութիւններն ավելի ճշգրիտ դարձնելու նպատակով:

ա. Խաչքարի ճակատի արձանագրութիւնը երկու վերծանողի մոտ էլ սկսվում է... Էին այ գաւրութեամբ... բառերով, որոնց շարահյուսական իմաստն անհասկանալի է: Մեր կարծիքով սա բնագրի առաջին տողը կամ սկիզբը չէ, այլ երկրորդը. բացի դրանից առաջին գիրը ոչ թե է է, այլ՝ Ղ, ըստ այդմ էլ հիշյալ տառաշարքը պետք է կարդալ... ղին այ գաւրութեամբ, կամ բառի առաջին եզրը վերականգնելով՝ [անե]ղին այ գաւրութեամբ:

բ. Նույն շարքում, շարունակութեան մեջ... յաշխարհալուրթեան բառից հետո պակասող մասում Բարխուդարյանը վերականգնել է Հուլաղու դանին, որ մեր կարծիքով անընդունելի է, քանի որ Հուլաղու դանը հենց հայկական մատենագրական աղբյուրների վկայութեամբ (Վարդան Վարդապետ, Կիրակոս Գանձակեցի, Սամուել Անեցի և այլն) մեռել էր արձանագրութիւնը փորագրելուց տասը տարի առաջ՝ ՁԻԳ—1285 թ.: Եթե բնագրի պակասող մասում հիշատակված է եղել աշխարհակալի անունը, ապա հարմար է վերականգնել Հուլաղուի որդու՝ Աբաղա դանի անունը, որն իշխել է այդ տարիներին (1285—1282):

գ. Խաչքարի ճակատի արձանագրութեան վերջավորութիւնը Բարխուդարյանը վերծանել է... ի գաւառեմ Տարսոնի կամաւն... և շարունակութիւնը որոնել ոչ թե խաչքարի աջ կողմի հարթ մակերեսի վրա, որ ավելի բնական և օրինալի կլինէր, այլ՝ ձախ կողմի վրա, ուստի ստացվել է... կամաւն... պարոնին եւ գաւաղացն Գորա...: Մեզ թվում է այստեղ ավելի ընդունելի է Սարգսյանի վերծանութիւնը, որը վերջին տողը վերծանելով... ի գաւառեմ Տարսոնի կամաւնութեամբ..., աշխատել է շարահյուսական կապ ստեղծել աջ կողմի բնագրի հետ: Սակայն նրա մոտ այդ կապը չի ստեղծվել, որովհետեւ աջ կողմի արձանագրութեան սկիզբը երկու հրատարակչի մոտ էլ սխալ է ընթերցված... այս շինեցաք զեկեղեցիս, փոխանակ ացս կամ արցս շինեցաք զեկեղեցիս: Արդ, որ

ընթերցվածն է սաուր՝ այս շինեցաք... Թե՛ արցս շինեցաք: Անառարկելի է, որ առաջին գիրը ա-է, քանի որ պահպանվել է նրա ստորին մասը՝ աջակողմյան թեք գծիկով: Երկրորդ գրի միայն ստորին կիսակլոր բացվածքն է մնացել, որը կարող է լինել կամ Յ-ի կամ Յ-ի ստորին մասը: Ուշադիր քննելով այդ երկու գրերի բացվածքների ձևերը բնագրի մյուս բառերում, նկատում ենք, որ այստեղ փորագրվել է ոչ թե Յ, այլ՝ Յ: Այսպիսով, ունենալով արցս բառավերջը, առաջարկում ենք արձանագրության ճակատի մասի և աջակողմի հատվածի հետևյալ կարգը... Ի գաւառնէն Տարսոնի, կամակցութբ [եղբ] արցս շինեցաք զեկեղեցիս... և այլն:

Մեր կարծիքով, անընդունելի պետք է համարել Բարխուդարյանի առաջարկած՝ ի գաւառնէն Տարսոնի կամ[աւն]... պարոնին եւ զաւակացն նորա վերծանութիւնը. նախ ասին պատճառով, որ կամաւն, շնորհիւ վիմագրերում սովորաբար վերագրվում է ասածուն, ուստի անսովոր է աշխարհիկ իշխանութիւն նման հորջորջումը, և ապա՝ եթե նույնիսկ ընդունենք կամաւն պարոնին հատվածը, այդ դեպքում տարակուսանք է առաջացնում շարունակութիւնը... կամաւն... զաւակացն նորա: Այնինչ, ինչպես հետո կտեսնենք, այստեղ խոսքը վերաբերում է ոչ թե պարոնի և նրա զավակների կամքը կատարելուն, այլ նրանց բարեխոսությամբ (բարեխաւս մեզ եւ ծնողաց մերոց... եւ պարոնին եւ զաւակացն նորա): Բացի դրանից, այս սողի պակասող մասի վրա, ըստ չափումների, պետք է լինեին 9—10 գրեր, մինչդեռ Բարխուդարյանի մոտ վերականգնված է միայն դրա մի մասը՝ երեք գիր (կամ[աւն]), մնացածը բաց է թողնված: Մյուս կողմից, Բարխուդարյանի վերծանութիւնից անհասկանալի է մնում, թե ինչու Առաքելը արձանագրության շարադրանքն սկսելով եզակի թվով, առաջին դեմքով (եւ՝ Առաքելս նուստս սպասաւոր բանին այ), այնուհետև անցնում է հոգնակի թվին (շինեցաք... կանգնեցաք... բարեխաւս մեզ). և որ մասում է տեղի ունենում այս անցումը: Սարգսյանի և մեր վերականգնման մեջ այդ երկբայութիւնը վերանում է, քանի որ ի գաւառնէն Տարսոնի, կամ[ակցութբ] եղբ [արցս] շինեցաք զեկեղեցիս և այլն, միանգամայն բնական է և օրինաչափ եզակիից հոգնակիին անցնելը:

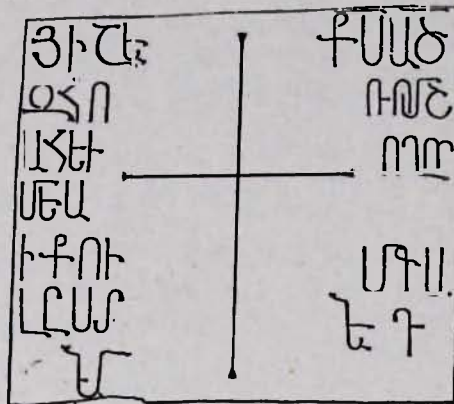
Գ. Արձանագրության 3 հատվածների հաջորդականութիւնը խախտելու հետևանքով Բարխուդարյանի վերծանութիւն մեջ իզուր է առաջանում նաև երկրորդ և երրորդ հատվածների միջև, մի բան, որ ոչ մի չափով չի կարելի բացատրել բնագրի այդ հատվածների խաթաբամբ, ըստ որում 2-րդ հատվածի վերջը և երրորդի սկիզբը պահպանվել են աննդծ, և նրանց ընթերցումը ոչ մի կասկած չի հարուցում: Չնայած դրան, այդ մասերը շարահյուսական կապ չունեն և իմաստային ամբողջութիւն չեն կազմում: Ահա Բարխուդարյանի ընթերցածը. արքիպիսկոպոսոսեան Հաղթատա ար Յովանէսի, որ է նեզ եւ մարգասեբ եւ մեր յոյս այս շինեցաք զեկեղեցիս... և այլն: Սարգսյանի և մեր վերծանութիւնը զուրկ է այսպիսի անճշտութիւնից, որովհետև չի խախտում երեք հատվածների իրական հաջորդականութիւնը:

Աջ կողմի 3-րդ շարքում զաւակացն նորա Բարխուդարյանը կարդացել է զաւակացն նորա: Ճակատի 3-րդ շարքում Բարխուդարյանը վերծանել է՝ եւ՝ Առաքելս, այնինչ բնագրում Առաքելս է: Ձախ կողմի 12-րդ շարքում Բարխուդարյանը կարդացել է. ի նեղ ժամանակի, ի գառն աշխատութեամբ, երկրորդ ի նախդիրը քարի վրա չկա և ավելորդ է:

Աջ կողմի 22-րդ շարքում Բարխուդարյանը վերծանել է արքիպիսկոպոսոսեան պետք է լինի յարքիպիսկոպոսոսեան:

Խաչքարի խաչի շրջանակի թեք երիզների վրալի բնագիրը ևս Բարխուդարյանը ընթերցել և վերծանել է նույն հաջորդականութեամբ, այսինքն սկսելով խաչի աջ կողմից և ավարտելով ձախով: Մենք հակառակ հաջորդականութեամբ ենք ընթերցել և գտնում ենք, որ իրականը այդ է: Այստեղ, վերևի հորիզոնական երիզի վրա Բարխուդարյանը կարդացել է. ի ծագմանէ մինչեւ ի ծագս, մինչդեռ քարի վրա փորագրված է. ի ծագէ մինչև ի ծագս աշխարհի ծագին, ըստ այդմ, ծագմանէ ձեն անընդունելի է, որովհետև խոսքը ոչ թե ծագումն (ի ծագմանէ) քառի մասին է, այլ ծագ (ի ծագէ) բառի, որը նշանակում է ծայր, եզր, սահման: Բացի դրանից, վնասված մասում կարելի է տեղավորել առառավելն 3 գիր, իսկ Բարխուդարյանի վերծանութիւն մեջ ավելացված է վեց տառ:

242. ԴԵՂՁՈՒՏԻ ՎԱՆՔ. գավիթ, արտաքուստ, արևմտյան մուտքից հարավ, պարզ խաչի թևերի արանքում 7 տող.

ՅԻՇԵԱ ՔՍ ՍԾ՝ ՁՀՈՈՈՍՏԵՍԱՀ ԵՒ ՈՂՈՐՄԵԱ՝ Ի ՔՈՒՄ ԳԱԼԸՍՏԵԱՆԴԻ: ԱՄԷՆ:

Հրատ. Սարգսյան, 1953, Դ, 43, Լուսանկ. 141

Գիտելիք. Հռոմշանը նվիրատուի առնուն է: Այստեղ ունենք այդ անվան հնագույն հիշատակությունը, քանի որ մինչ այս առաջինը համարված Ախթամարի արձանագրության մեջ հիշվածը ավելի ուշ շրջանի է:

243. ԴԵՂՁՈՒՏԻ ՎԱՆՔ. գավիթ, արտաքուստ, արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, մուտքին կից, 3 տող.

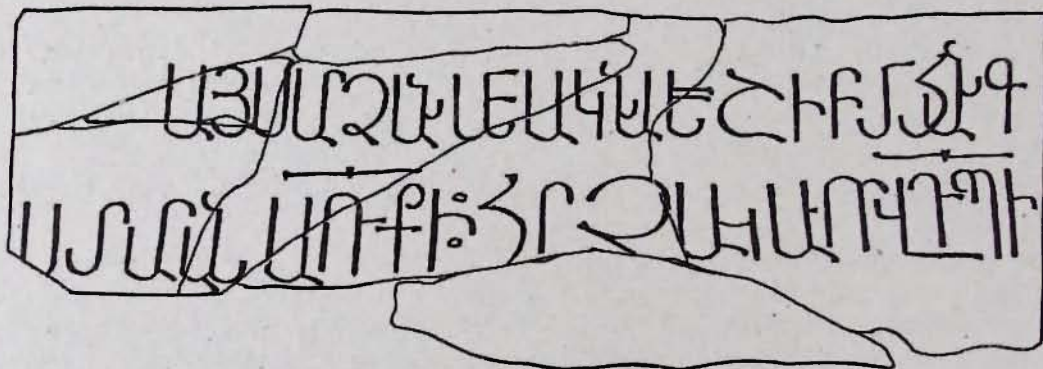
ՏՐԱԾՈՒՄԵԱ
ԿՈՍՏԱՆՏԻՆԻՔՈՒ
ՄԳԱԼԸՍՏԵԱՆԴ:

ՏՐԱԾ, ՈՂՈՐՄԵԱ՝ ԿՈՍՏԱՆՏԻՆ Ի ՔՈՒՄ ԳԱԼԸՍՏԵԱՆԴ:

Հրատ. Սարգսյան, 1953, Դ, 43:

Գիտելիք. Կոստանը նվիրատուն է: Գալըստեանգ ձևը արտացոլում է ը ձայնավորի ուղղագրության ե արտասանության վիճակը այդ դարերում:

244. ԴԵՂՁՈՒՏԻ ՎԱՆՔ, գավիթ, հատակին ընկած, մի քանի տեղից ջարդված տապանաքարի վրա. խոշոր գեղաքանդակ կցագրերով, 2 տող.

ԱՅՍ ԱՐՁԱՆ ՄԵԱԿԱՆ ԵՒ ՇԻՐԻՄ ՀԱՆԳՍՏԱՐԱՆ ԱՌՄԱՔԵԼԻ ՀՐՁԱԿԱՌՈՐ ՎՐԱՐԴԱՐԱՊԵՏԻ:

Հրատ. Սարգսյան, 1953, Դ, 43, Լուսանկ. 142

Գիտելիք. Դեղձուտի վանքի հիմնադիր և բազմամյա առաջնորդ Առաքել վարդապետի գերեզմանաքարն է: Մահվան թվականը ստույգ չի որոշվում: Նրա անունը հիշատակվում է նաև գավթի

216 (1276 թ) արձանագրության մեջ՝ յառաջնորդութեան վարդապետին ձեռով, ինչպես նաև Առաքելոց վանքի Զուլֆ եկեղեցիների մոտի խաչքարի 2Ժ2 (1287 թ) արձանագրում՝ յառաջնորդութեան մեծ վարդապետին Առաքելի, Ասիլի 2ԽԱ (1292 թ) նվիրագրում, որը փորագրված է գավթի կամարի վրա, Առաքելը դեռ առաջնորդ է հիշվում։ Սա հռչակավոր վարդապետի մասին վերջին հիշատակությունն է։

Առաջին շարքում այս արձան մեղակաց, Սարգսյանը կարդացել է մեղակաց, որ իմաստից զուրկ է։ Մեր կարծիքով տառաշարքը պետք է ընթերցել մեղակաց և վերականգնելով փորագրիչի բաց թողած ն-ն վերժանել մեղակաց (միայնակ, մեղակ, առանձին)։

2-րդ շարքում հրատարակողը կարդացել է հանգստարան :հ: Առաքելի, մենք է էական բալը չենք տեսնում։

245. ԴԵՂԶՈՒՏԻ ՎԱՆՔ. գավիթ, հարավային կամարի վրա, նախորդի դիմաց, 7 տող,

Ի ԹՎԻՍ: ՉԱ

ՅԱՌԱԶՆՈՐԴՈՒԹԵ ԱՌ

ՎԵՆ: ԵՍԱԻԼԵԿԻՅԵՐԿՐԷ ՄԶ

ԱԳԵՄԱՅԻ ՄԲ ԲԻՃԵԵԳԼԲԷՏՈ

ԵԶՆՇԱՍՅԻՇԱՄԼԵ ԵԶ Ե

ԾՆԼԵՅԻՄԻ ՈՅ Ե ՉԱԿԱՅԻՄՅ

ՄԲ ՄԳ ԿԿԿ ՄԲ ԼՆԱՍ

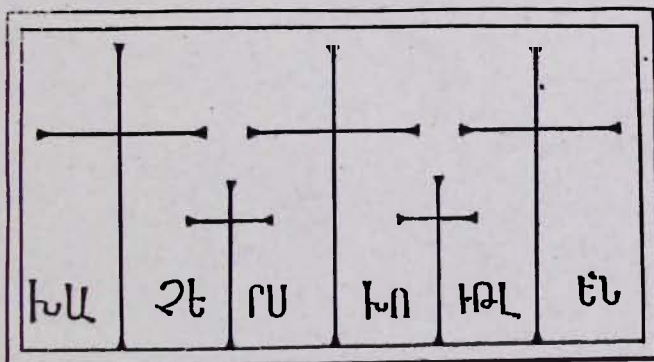
Ի ԹՎԻՍ: 2ԽԱ (1292)|, ՅԱՌԱԶՆՈՐԴՈՒԹԵՄԱՆ՝ ԱՌՄԱՔԵԼ՝ ՎՄԱՐԻԳՄԱՊԵՏԻՆ, ԵՍ՝ ԱՍԻԼՍ ԵԿԻ ՅԵՐԿՐԷՆ ՄԻՋԱԳԵՏԱՑ Ի ՄԲ ՈՒԽՏՍ, ԵԻ ԵՂԲԱՐՔ ԷՏՈՒՆ ԶՆՇԱՆՍ ՅԻՇԱՍԱԿ ԻՆՁ ԵԻԾՆԱՂԱՍ ԻՄՈՑ ԵԻ ԶԱԻԱԿԱՑ ԻՄՈՑ: ՄԲ ՍՄԱՐԻԳԻՍ, ՄԲ ՄԷՆԱՍ:

Հրատ. Սարգսյան, 1953, Դ, 42:

Գիտելիք. Ուխտավոր Ասիլը տեղ չի գտել Հր. Աճառյանի բառարանում, որովհետև արձանագրությունը ուշ է հրատարակվել։ Ասիլը սովորական նվիրատու կամ ուխտավոր չէ, այլ խոշոր վաճառական, ինչպես իրավամբ նշում է Սարգսյանը, այլապես հազիվ թե այդ խառնակ ժամանակներում որևէ հավատացյալ Միջագետքից հասներ Մահկանանքի, գավառի հեռավոր Դեղձուտի վանքը ուխտի։ Ասիլի նվերների մասին բնագրում չի հիշվում, թեև դժվար չէ եզրակացնել, որ նրանք բավական մեծարժեք են եղել, քանի որ սովորական պատարագների փոխարեն իբրև հատուցում նրան ընծայվել է վանքի մասունքներից մեկը կամ մի քանիսը (հառուց գնշանս յիշատակ), մի բան, որ հազվագեղ էր լինում։ Հետաքրքիր է, որ այս Ասիլը ժամանակակից է մեծահարուստ վաճառական պարոն Ումեկին, ձաքի որդուն, որին մոնղոլները նույնպես Ասիլ էին կոչում։

Մեզ համար անբացատրելի է բնագրի վերջում փորագրված սր Սարգիս, սր Մենաս։

246. ԴԵՂԶՈՒՏԻ ՎԱՆՔ. գլխավոր եկեղեցի. հարավային ավանդատան առաջին հարկի մուտքի ճակատակալին, երեք բարձրաքանդակ խաչերի միջև, 1 տող.

ԽԱՉԵՐՍ ԽՈՒԹԼ ԵՆ:

Հրատ. Սարգսյան, 1953, Դ, 43:
Լուսանկ. 145

Գլխաւ ինք. խումբու նշանակում է երջանիկ, օրհնեալ: Տվլալ հիշատակութիւն առթիւ կարելի է մեկնութիւն տալ կամ ընդհանուր իմաստով, առանց կոնկրետ անձանց նվիրվելու՝ խաչերս խուր- լու հն, այսինքն՝ այս խաչերը օրհնված, երջանիկ են: Կամ, որ ապելի հավանական է, Խուրխու հռական անձնանուն է, ուստի բնագիրը կարելի է հասկանալ՝ խաչերս Խուրխուհն են, ինչպես ունենք այլուր՝ Խաչս Գմալ Է (խորանշատ), Խաչս Թամարին Է (Ն, Վարագ): Երկու դեպքում էլ ստիպ- ված ենք ընդունել, որ փորագրողը բաց է թողել բառի վերջահանգ ուն:

Ձ46ա. ԴԵՂՁՈՒՏԻ ՎԱՆՔ. գլխավոր եկեղեցի, ներքուստ, հյուսիսային պատին,
պատուհանի կլոր շրջանակից աջ, մի քարի վրա,
խոշոր գրերով.

Ի ԹՎԻՆ, ԶԷ (1258). ՇԻՆԵՑԱԻ:

Հրատ. Սարգսյան, 1953, Դ. 40,
 Լուսանկ, 143

Գիտելիք. Առաջին վերժանող Սարգսյանը այս գրերը համարել է եկեղեցու շինությունն սկսելու կամ ընթացքի թվականը՝ ի թուիմ 21, շինեցաւ։ Սակայն գավթի խաչքարի արձանադրության մեկնությունն ժամանակ նկատեցինք, որ այդ բնագիրը, ուրեմն և նրա մեջ հիշատակված շինարարությունը թվագրված է ԶԻԳ—1274 թ.։ Այս հակասությունն առաջին անգամ մատնանշել է Ս. Բարխուդարյանը՝ միջնադարյան ճարտարապետների մասին իր արժեքավոր ուսումնասիրության մեջ։ Նրա կարծիքով սխալ է ԶԵԾ գրերը թվական համարել, քանի որ նախ՝ այդ տառերից առաջ կամ հետո չկան Թ, ԹՎԻՑ, ԹՎԱԿԱՆԻՑ բառերը, որոնք սովորաբար ագրադալսման հրաժեշտ էին, և երկրորդ, անսովոր է թվագիրը փոքր տառով գրելը, ինչպես արված է այստեղ՝ Է-ն փոքրագրված է Զ-ի կլորության մեջ, ավելի փոքր։ Սակայն Բարխուդարյանի ամենամեծ կովանը խաչքարի մեծ արձանագրության թվագիրն է՝ ԶԻԳ—1274 թ., որը նրա կարծիքով վանքի բոլոր կառուցվածքների ավարտման տարեթիվն է, ուստի ԶԷ թվական չէր կարող լինել։

Գասկած չի կարող լինել, որ Դեղձուտի վանքի գլխավոր եկեղեցին, գավիթը եւ խաչքարը (որի նւ-
ման մի ալ խաչքար էլ, ի դեպ, կանգնած է եղել եկեղեցու նուրն մուտքի հարավային կողմում)
չէին կարող հիմնարկվել եւ ավարտվել միաժամանակ, այն էլ շատ կարճ ժամանակում, մեկ կամ մի
քանի տարում։ Մյուս կողմից, անառարկելի է նաեւ, որ վանքի գավիթը, հայկական մյուս գավիթ-
ների նման, կառուցվել է եկեղեցին ավարտելուց որոշ ժամանակ անց, քանի որ դրա հետեւանքով
եկեղեցու արեւմտյան ճակատի որոշ ձեւավորված մանրամասներ ծածկվել են հետագայում եկեղեցուն
կից կառուցված գավթի որմնասյուներով, որով և խախտվել է այդ ընդհանուր պատի ձեւավորման
նախնական ավարտվածությունը։ Այս բոլորից ելնելով, հանգում ենք այն եզրակացությանը, որ
ՋէՇ գրեւոր եկեղեցու շինությունն սկսելու, կամ նրա շարվածքը մինչև կրոր պատուհանը հասցնելու
թվականն է, իսկ խաչքարի նշած ՋԻԳ թվականը՝ ամբողջ շինարարությունն ավարտելու և խաչ-
քարը կանգնեցնելու տարեթիվը։ 16 տարվա տևողությունը (1258—1274) միանգամայն բնական
և սովորական է Դեղձուտի նման հուշարձանախմբի կառուցումը գլուխ բերելու համար։

Այն վարկածը, թե թվագրի տառերը չեն կարող մեկը մյուսի մեջ կամ ավելի փոքր գրվել, հերքվում է բազմաթիվ նույնանման օրինակներով, որոնցից նշենք միայն երկուսը. Հովհաննավանքի ավթողիկեի հյուսիսային պատին, ներքուստ արձանագրված է ԻԹՁԻԹ, այսինքն Զ-ի բացվածքի մեջ ավելի փոքր Թ-ն, իսկ սրա աջ ստեղծի վրա՝ Ի—ԶԻԹ, Հաղթատի տապանագրերից մեկի վրա փոփոխագրված է ՇՂԻ, որտեղ ավելի փոքր ՂԻ գրերը տեղավորված են խոշոր Շ-ի աղեղի մեջ:

Անհիկ արձանագրությունների մի զգալի մասի տարեթիվերը չիորագրված են նույն եղանակով՝
 Եթե նույնիսկ ընդունենք Ս. Բարխուդարյանի տեսակետը և ՋԵՇ համարենք կիսատ մնացած ար-
 ձանագրության պատահիկ, ապա այդ դեպքում էլ նշված գրերը միայն ժամանակ կարող էին ցույց
 տալ, ինչ-ինչ պատճառներով ընդհատված նվիրատվական կամ այլ բնույթի արձանագրությունների
 տարեթիվը:

247. ԴԵՂՁՈՒՏԻ ՎԱՆՔ. գավթի հարավ ~ արևելյան որմնասյան վրա, խոյակից ցած, միակտոր քարի վրա, 9 տող.

Ի ԹՎ. ԶԻԵ. Ե
Ս ԱԻԱ ՄՈՒ
ՐԻԼԵ ԱՆԵՑԱ
ՄՈՒՆՈՒ ՍՅԱ
ԱՄԵՆ ՊԱՅԱ
ՇԵՇԵՐԱՆԻՆ
ԱՎԱՐԱՆԻԼԻ
ՍԱԳԻՄԱՅԻ
ԱԵՂԱՑԱՊ

Ի ԹՎ. ԻՆ, ԶԻԵ (1276), ԵՍՄՄԱՐԻԱՄՏՈՒՐ ՄԻԱԲԱՆԵՑԱՍ ՄԻ ՈՒԽՏԻՍ ՅԱՐԻԱՋՆՈՐ-ԴՈՒԹԵՐԱՆ՝ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ, ԷՏՈՒՆ ԻՆՁՂ Ա ժԱՄ Ի ՏԱԻՆԻ ՄԲՂ ՍԱՐԳՍԻ: ՈՐ ԽԱՓԱ-ՆԵՅ, ԻՄ ՄԵՂԱՑՆ ՏՐ ԴԵ:

Հրատ. Սարգսյան, 1953, Գ, 42:

Լուսանկ. 144

Գիտելիք. Միաբանողի անունը դժվար է վերծանվում. Սարգսյանը վերապահությամբ այն վերծանել է Բարիանուր, որը կասկածելի է. նախ՝ Ս-ին միացած Բ-ի գլխիկը չի փորագրված, և ապա՝ անսովոր է ա-ի և Բ-ի աղբյուրի միացումը:

Ծ-րդ շարքում յառաջնորդութեան վարդապետին, ինչպես նշել ենք, խոսքը Դեղձուտի վանքի առաջնորդ Առաքել վարդապետի մասին է:

248ա. ԴԵՂՁՈՒՏԻ ՎԱՆՔ. գավթի, ներսում, ջարգված փոքրիկ խաչքարի ճակատին և խաչթևերի միջև.

ճակատին

✝ ԿԱՄԱԻՆ ԱՅ ԵՍԱՐԵԻՇԱՄ. ԿԱՄԱԻՆ ԱՅ ԵՍ՝ ԱՐԵԻՇԱՍ...

խաչթևերի արանքում

ԹՎ ԶԼ

ԻՂ ԹՎ. ԻՆ, ԶԼ (1281):

248բ. ԴԵՂՁՈՒՏԻ ՎԱՆՔ. գավթի, ներսում, եկեղեցու մուտքի դիմաց, հատա-կին հավասար հինգ տապանաքարերից կենտրոնում եղածի վրա, 1 տող.

ՍԱՆԱՑԻՇԽԱՆ

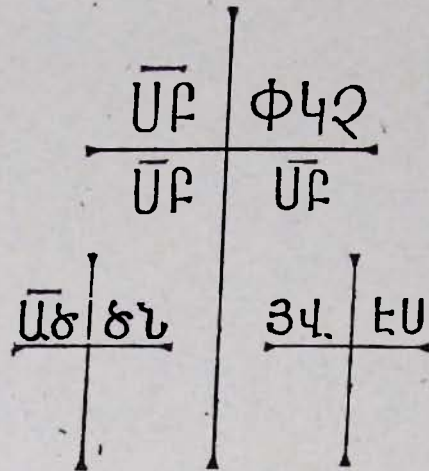
ՍԱՆԱՑ ԻՇԽԱՆ

248գ. ԴԵՂՁՈՒՏԻ ՎԱՆՔ. գավթի, արտաքուստ հարավային պատի կենտրոնում, մի քարի վրա, խոշոր, գեղաքանդակ գրեթե.

ՅԱՅ

ՅՐԱՍՏՈՒԾՈՒՅ

2487. ԴԵՂՁՈՒՏԻ ՎԱՆՔ. գավիթ, արևելյան պատին կից հյուսիսային որմնամուկի խոյակին հենված կամարի վրա, պարզ խաչերի մեջ, 3 տող.

ՍԲ ՓԼԴԿԻԴ, ՍԲ ԱՄՏՈՒԱԾԱՅ-

ԾԻՆ, ՍԲ ՅՈՎԱՆ ԷՍ: